

УДК 339.9:330.34

Г.В. Бережнакандидат економічних наук, доцент
Класичний приватний університет**ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ПОСЛУГ УКРАЇНИ**

У статті розкрито особливості експорту й імпорту послуг України та визначено основні тенденції розвитку вітчизняної й світової торгівлі послугами. Запропоновано основні напрями розвитку зовнішньої торгівлі послугами України з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світової економіки в цілому та міжнародного ринку послуг зокрема.

Ключові слова: географічна структура зовнішньої торгівлі, експорт послуг, зовнішня торгівля, імпорт послуг, сальдо зовнішньої торгівлі.

I. Вступ

Для сучасного світового господарства характерним є бурхливий розвиток сфери послуг, який відбувається під впливом процесів лібералізації та глобалізації економічного простору. Як свідчить практика, для значної частини країн світу сфера послуг є однією з найважливіших і дедалі значніших складових економіки. Послуги є джерелом довгострокового економічного зростання країн, причому для деяких з них – важливішим, ніж промисловість. Так, за даними Світової організації торгівлі, сфера послуг становить близько 75% від світового ВВП та 20% світової торгівлі, а також забезпечує щонайменше 30% зайнятості працездатного населення в світі [9].

Лідерами на світовому ринку послуг є розвинуті країни. У розрізі окремих країн світу в 2011 р. найбільшими торговельними партнерами на світовому ринку послуг були США (зовнішньоторговельний обіг послугами – 976 млрд дол. США), Німеччина (542 млрд дол. США) та Великобританія (444 млрд дол. США). У цілому на 10 найкрупніших торгових партнерів комерційними послугами припадає 49% від загального обсягу світової торгівлі комерційними послугами [10].

В умовах посилення міжнародної конкуренції сфера послуг інтенсивно розвивається та стає одним із впливових чинників, від яких залежить зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, зростання добробуту населення. Особливо актуальним є дослідження проблем у зовнішній торгівлі послугами для України, частка якої в міжнародній торгівлі послугами є дуже обмеженою, а основними статтями експорту є продукція переважно з низьким та середньотехнологічним ступенем переробки [7, с. 73].

Проблеми розвитку торговельних процесів у сфері послуг досліджувалися такими вченими, як: І.Ф. Бінько, З.С. Варналія, О.С. Власюк, В.М. Геєць, Б.В. Губський, С.В. Давиденко, Я.А. Жаліло, Л.Л. Кістерський та ін. Водночас можна відзначити невелику кількість комплексних досліджень, спрямованих на пошук оптимальних форм лібералізації зовнішньої торгівлі послугами та узгодження ролі зовнішньоторговельного сектору послуг для реалізації комплексу національних інтересів [3, с. 3].

Отже, дослідження тенденцій розвитку національного та світового ринку послуг і його постійної диверсифікації, а також механізмів регулювання та функціонування в умовах глобалізації має не лише вагомое теоретичне, а й практичне значення.

II. Постановка завдання:

- розкрити особливості експорту та імпорту послуг України, визначити основні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі послугами та порівняти їх зі світовими;
- запропонувати напрями розвитку зовнішньої торгівлі послугами України з урахуванням сучасних тенденцій розвитку світової економіки в цілому та міжнародного ринку послуг зокрема.

III. Результати

Структура світової торгівлі комерційними послугами поділяється на три основні групи: транспортні, туристичні та інші комерційні послуги (табл. 1).

Вигідне транзитне розташування України традиційно забезпечує переважання транспортних послуг у зовнішній торгівлі послугами. На транспортні послуги України припадає понад 65% експорту послуг (табл. 2).

У структурі експорту транспортних послуг провідне місце належить трубопровідному транспорту, питома вага якого в загальному обсязі експорту транспортних послуг збільшилась з 39,5% у 2007 р. до 42,8% у 2010 р. (табл. 3).

Таблиця 1

Світова торгівля комерційними послугами*

Вид послуг	2007		2008		2009		2010		2011	
	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
Експорт										
Транспортні послуги	750	22,8	890	23,6	700	20,9	785	21,3	860	20,6
Подорожі	855	26,0	950	25,2	870	26,0	940	25,4	1065	25,6
Інші комерційні послуги	1685	51,2	1935	51,2	1780	53,1	1970	53,3	2240	53,7
Всього**	3290	100	3780	100	3350	100	3695	100	4170	100
Імпорт										
Транспортні послуги	890	28,9	1045	29,9	835	26,6	960	27,3	1100	27,9
Подорожі	775	25,2	850	24,4	790	25,1	850	24,1	950	24,0
Інші комерційні послуги	1415	45,9	1595	45,7	1520	48,3	1705	48,5	1860	47,1
Всього**	3085	100	3490	100	3145	100	3510	100	3955	100

* За даними Світової організації торгівлі [11].

** Загальний обсяг експорту та імпорту комерційних послуг не завжди дорівнює сумі компонентів через нерозподілені послуги, що становлять певний відсоток від загальних обсягів світового експорту та імпорту послуг (наприклад, в 2011 р. – 0,3% від світового експорту послуг та 0,6% від світового імпорту послуг).

Таблиця 2

Динаміка структури експорту послуг України

Види послуг	2007		2008		2009		2010	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Транспортні послуги	6111,7	67,6	7636,5	65,1	6305,6	65,7	7848,0	66,7
Подорожі	342,2	3,8	492,9	4,2	299,2	3,1	381,1	3,2
Послуги зв'язку	237,1	2,6	330,9	2,8	321,3	3,3	345,0	3,0
Будівельні послуги	98,6	1,1	131,2	1,1	123,7	1,3	140,9	1,2
Страхові послуги	86,2	1,0	191,5	1,7	81,3	0,8	70,5	0,6
Фінансові послуги	322,2	3,6	486,4	4,2	371,7	3,9	476,9	4,1
Комп'ютерні послуги	158,0	1,7	270,4	2,3	278,8	2,9	358,1	3,0
Роялті та ліцензійні послуги	18,3	0,2	39,5	0,3	14,6	0,2	41,5	0,4
Інші ділові послуги	97,5	1,1	139,5	1,2	99,7	1,0	131,5	1,1
Різні ділові, професійні та технічні послуги	1167,1	12,9	1541,5	13,1	1225,4	12,8	1509,2	12,8
Послуги приватним особам і в галузі культури та відпочинку	69,9	0,8	50,6	0,4	32,0	0,3	27,6	0,2
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	3,6	–	4,5	–	14,9	0,2	2,2	–
Послуги з ремонту	326,5	3,6	425,9	3,6	430,1	4,5	426,9	3,7
Всього	9038,9	100	11741,3	100	9598,3	100	11759,4	100

Джерело: розроблено автором за даними Державного комітету статистики України [2].

Таблиця 3

Експорт транспортних послуг України

Види послуг	2007		2008		2009		2010	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Транспортні послуги	6111,7	100	7636,5	100	6305,6	100	7848,0	100
у тому числі								
морський	915,9	15,0	1304,4	17,1	1272,8	20,2	1234,3	15,7
повітряний	919,6	15,0	1231,0	16,1	1111,1	17,6	1181,9	15,1
залізничний	1268,2	20,7	1641,1	21,5	1240,6	19,7	1487,1	18,9
трубопровідний	2411,6	39,5	2560,4	33,5	2104,0	33,4	3357,8	42,8
інший	596,4	9,8	899,6	11,8	577,1	9,1	586,9	7,5

Джерело: розроблено автором за даними Державного комітету статистики України [2].

Таке зростання відбулось в основному через збільшення надходжень за транспортування газу за рахунок підвищення тарифів (рис. 1).

Позитивні зрушення спостерігались у деяких сферах високотехнологічних послуг. Так, за 2007–2010 рр. значною мірою зріс експорт комп'ютерних послуг (з 158,0 млн дол. США в 2007 р. до 358,1 млн дол. США в 2010 р.), різних ділових, професійних та технічних послуг

(з 1167,1 млн дол. США до 1509,2 млн дол. США відповідно) і послуг з ремонту (з 326,5 млн дол. США до 426,9 млн дол. США відповідно). Водночас суттєве скорочення експорту відбулося в галузях страхових послуг (з 86,2 млн дол. США до 70,5 млн дол. США), послуг приватним особам та в галузі культури й відпочинку (з 69,9 млн дол. США до 27,6 млн дол. США), державних послуг (з 3,6 млн дол. США до 2,2 млн дол. США).

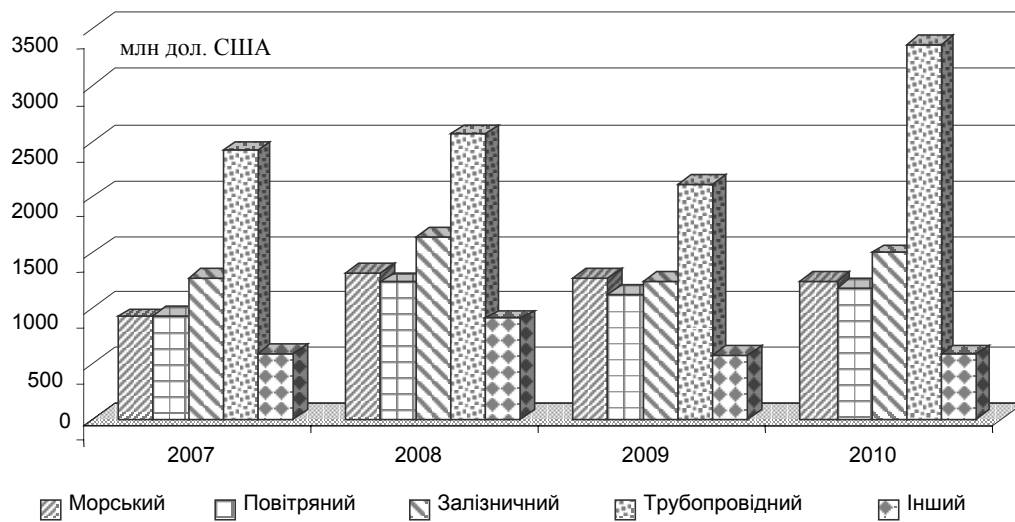

Рис. 1. Експорт транспортних послуг України

У цілому інформаційно-комунікаційні, наукоємні, фінансові, ділові та інші високотехнологічні види послуг скоротилися за аналізований період більше ніж на 134 млн дол. США (або на 4,3%), що зумовило зниження їх су-

купної питомої ваги в структурі експорту послуг.

Видова структура імпорту послуг, порівняно зі структурою їхнього експорту, є значно більш диверсифікованою (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка структури імпорту послуг України

Види послуг	2007		2008		2009		2010	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Транспортні послуги	1118,4	22,5	1657,6	25,6	996,9	19,3	1170,7	21,5
Подорожі	326,7	6,6	426,0	6,6	283,0	5,5	347,2	6,4
Послуги зв'язку	89,3	1,8	143,6	2,2	155,6	3,0	125,8	2,3
Будівельні послуги	109,1	2,2	106,4	1,7	158,8	3,0	106,6	2,0
Страхові послуги	138,8	2,8	186,1	2,9	138,3	2,7	113,2	2,0
Фінансові послуги	887,3	17,8	1465,0	22,6	1319,1	25,5	1085,5	19,9
Комп'ютерні послуги	159,8	3,2	237,1	3,7	158,3	3,0	179,5	3,3
Роялті та ліцензійні послуги	232,6	4,7	287,2	4,4	259,5	5,0	435,3	8,0
Інші ділові послуги	126,1	2,5	161,0	2,5	159,7	3,1	233,4	4,3
Різні ділові, професійні та технічні послуги	808,6	16,2	1122,5	17,4	895,2	17,3	878,1	16,1
Послуги приватним особам і в галузі культури та відпочинку	252,0	5,1	183,8	2,8	143,5	2,8	194,7	3,6
Державні послуги, які не віднесені до інших категорій	695,1	14,0	456,8	7,1	459,3	8,9	529,6	9,7
Послуги з ремонту	36,8	0,7	34,9	0,5	46,3	0,9	47,9	0,9
Всього	4980,6	100	6468,0	100	5173,5	100	5447,7	100

Джерело: розроблено автором за даними Державного комітету статистики України [2].

За 2007–2010 рр. значною мірою зріс імпорт роялті та ліцензійних послуг (з 232,6 млн дол. США в 2007 р. до 435,3 млн дол. США в 2010 р.) та послуг зв'язку (відповідно з 89,3 млн дол. США до 125,8 млн дол. США). Разом з тим суттєве скорочення імпорту відбулося в галузях страхових послуг (з 138,8 млн дол. США до 113,2 млн дол. США), послуг приватним особам та в галузі культури й відпочинку (з 252,0 млн дол. США до 194,7 млн дол. США), державних послуг (з 695,1 млн дол. США до 529,6 млн дол. США).

Загалом імпорт послуг України значно більш диверсифікований, а експорт має

більш моноспрямований характер. Крім того, імпорт послуг в Україні є значно більш технологічним, ніж експорт, – сукупна частка високотехнологічних послуг, хоч і скоротилася після кризи, проте залишається на досить високому рівні (63,2% загального обсягу імпорту послуг у 2010 р.).

Слід зазначити, що в географічній структурі зовнішньої торгівлі послугами України також відбулись певні зміни. Зокрема, у структурі експорту послуг різко збільшилася частка СНД – з 40,5% в 2007 р. до 45,3% в 2011 р., що супроводжувалось значним скороченням питомої ваги європейських країн (з 34,9% у 2007 р. до 29,8% у 2011 р.) (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка експорту послуг України за країнами світу, млн дол. США

Назва	2007		2008		2009		2010		2011	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Країни СНД	3666,3	40,5	4245,5	36,2	3826,6	39,9	5609,6	47,7	6243,0	45,3
Європа	3154,1	34,9	4176,5	35,6	2936,1	30,6	3298,5	28,1	4103,7	29,8
Азія	939,0	10,4	1380,5	11,8	1162,4	12,1	1072,2	9,1	1187,4	8,6
Африка	125,9	1,4	203,1	1,7	164,4	1,7	152,9	1,3	166,5	1,2
Америка	793,1	8,8	1247,2	10,6	1117,5	11,6	1235,7	10,5	1483,5	10,8
Австралія і Океанія	16,4	0,2	26,4	0,2	31,3	0,3	40,8	0,3	136,2	0,9
Невизначені країни	344,1	3,8	462,1	3,9	360,0	3,8	349,7	3,0	471,9	3,4
Всього	9038,9	100	11741,3	100	9598,3	100	11759,4	100	13792,2	100

Джерело: розроблено автором за даними Державного комітету статистики України [1].

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту послуг до країн ЄС у 2006–2010 рр. мали транспортні послуги (у середньому 80,8%), а імпорту – різні ділові, професійні та технічні (21,5%), транспортні (20,7%), державні (17,3%) та фінансові (10,2%) послуги [5, с. 85].

Трансформація географічної структури імпорту послуг мала аналогічні тенденції, лише з тією відмінністю, що на тлі зростання часток країн СНД та всіх інших країн світу питома вага країн Європи, хоча й залишалася домінуючою, проте за вказаний період дещо знизилася (з 48,2% в 2007 р. до 45,1% в 2011 р.) (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка імпорту послуг України за країнами світу, млн дол. США

Назва	2007		2008		2009		2010		2011	
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%
Країни СНД	799,9	16,1	1058,0	16,4	787,2	15,2	939,8	17,3	1173,3	18,8
Європа	2402,1	48,2	3489,0	53,9	2640,2	51,0	2420,9	44,4	2813,9	45,1
Азія	745,5	15,0	1156,7	17,9	1038,8	20,1	1223,0	22,4	1402,0	22,5
Африка	61,8	1,2	87,0	1,3	43,2	0,9	45,0	0,8	36,5	0,6
Америка	574,7	11,5	570,4	8,8	450,4	8,7	571,0	10,5	572,0	9,2
Австралія і Океанія	2,7	0,1	4,9	0,1	7,1	0,1	8,0	0,2	10,2	0,2
Невизначені країни	393,9	7,9	102,0	1,6	206,6	4,0	240,0	4,4	227,3	3,6
Всього	4980,6	100	6468,0	100	5173,5	100	5447,7	100	6235,2	100

Джерело: розроблено автором за даними Державного комітету статистики України [1].

У цілому тенденції розвитку торгівлі послугами з країнами СНД у 2007–2011 рр. фактично визначалися відносинами з Російською Федерацією, на яку припадало близько 40% експорту та 15% імпорту послуг з України. Динаміка торгівлі послугами з іншими країнами СНД характеризувалася незначними різноспрямованими змінами, які в цілому не вплинули на загальні показники цього регіону [4, с. 10].

Доволі незначним виявився вплив кризи на торгівлю послугами з країнами Азії та Америки, обсяги якої майже не змінилися протягом аналізованого періоду. Проте ці дані свідчать скоріше про нерозвиненість торгівлі послугами України з країнами цих регіонів і не відображають глобальні тенденції та стратегічні зміни у сфері послуг цих країн.

Торгівля послугами з країнами ЄС характеризувалася тенденцією до зниження протягом усього досліджуваного періоду. При цьому винятками стали відносини з Угорщиною та Кіпром, де відзначалося зростання показників експорту й імпорту послуг. Найбільша частка імпортованих з ЄС послуг припадає на країни з розвинутими ринками фінансових послуг – Кіпром та Сполученим Королівством. Під час світової фінансової кризи дещо активізувались відносини з ін-

шими офшорними фінансовими центрами – Британськими Віргінськими островами та Панамою [4, с. 11].

Зростання імпорту фінансових послуг із зазначених країн відображає потребу національного бізнесу в оптимізації економічної діяльності через включення до операційних схем локальних компаній з країн, що мають ліберальніше фінансове регулювання, а також потребу у фінансуванні через залучення ресурсів з міжнародних ринків капіталів.

Для зовнішньої торгівлі послугами притаманні такі риси:

- 1) розвинуті країни:
 - частка послуг збільшується внаслідок зростання продуктивності праці та скорочення зайнятості в промисловості, сільському господарстві, будівництві, а також за рахунок пропозиції нових послуг;
 - поміркована торговельна відкритість та дієвий механізм державного сприяння розвитку сфери послуг;
 - інноваційність експорту та імпорту послуг – фінансових, інформаційних і ділових;
- 2) країни, що розвиваються:
 - основними видами експорту послуг є транспортні, туристичні та фінансові (офшорні);

- наявність від'ємного сальдо в зовнішній торгівлі послугами;
- зростання залежності зовнішньої торгівлі послугами від зовнішніх детермінант, зокрема від поведінки країн-лідерів, ТНК, державно-корпоративних альянських форм взаємодії на ключових глобальних ринках [4; 8].

Для зовнішньої торгівлі послугами України притаманні всі наведені риси, крім від'ємного сальдо. На відміну від країн, що розвиваються, сальдо зовнішньої торгівлі послугами є позитивним в Україні. Однак проблема полягає в тому, що в загальній структурі зовнішньої торгівлі частка послуг незначна порівняно з товарами (є меншою за сукупним оборотом у 6–8 разів порівняно із зовнішнім товарооборотом України). Крім того, зовнішня торгівля послугами України продемонструвала значно вищий опір кризовим явищам світової економіки. Отже, досвід успішного експорту послуг є важливим для країни та може стати шляхом її розвитку.

Основні проблеми, які перешкоджають розвитку ринку послуг України, розширенню та диверсифікації українського експорту послуг:

- відсутність адекватної нормативно-правової основи, ефективних систем оподаткування, законодавчі обмеження;
- низька концентрація капіталу, брак коштів на переобладнання технічної бази та створення нових основних фондів, недостатній розвиток малих і середніх підприємств;
- несприятливий інвестиційний та інноваційний клімат, непрозорість ведення бізнесу й корупція;
- недостатній розвиток наукоємних секторів, зокрема, сектору інформаційно-комунікаційних послуг з такими новими галузями, як електронна й мобільна торгівля, що базуються на мережі Інтернет.

Неповноцінна та нераціональна за структурою модель участі країни в міжнародній торгівлі послугами посилює загрози економічній безпеці й знижує можливості реалізації національних економічних інтересів. Водночас Україна має значний потенціал для розвитку потужного та конкурентоспроможного сектору послуг, передусім у галузях туризму й готельного бізнесу, сухопутного транспорту та судноплавства:

1) розвиток науки, технологій і висококваліфікована робоча сила (необхідні передумови для розвитку наукоємних секторів сфери послуг);

2) вигідне гео економічне розташування країни (для розвитку транспортної інфраструктури);

3) значні рекреаційно-туристичні ресурси (за умови підготовки відповідної інфраструктури обслуговування можуть забезпечити

розвиток у країні міжнародного туризму, значно збільшити експорт туристичних послуг).

Інформаційно-комунікаційні технології, програмне забезпечення, туризм, електронна і мобільна торгівля через мережу Інтернет можуть відіграти роль “локомотиву розвитку”, тобто бути фактором економічного розвитку України та посилити вітчизняні конкурентні переваги на міжнародному ринку послуг.

IV. Висновки

Спеціалізація країни на тому чи іншому виді послуг безпосередньо пов'язана з рівнем її економічного розвитку. У високорозвинутих країнах частка послуг збільшується внаслідок зростання продуктивності праці та скорочення зайнятості в промисловості, сільському господарстві, будівництві, а також за рахунок пропозиції нових послуг. Для цих країн притаманним є експорт фінансових, інформаційних і ділових послуг.

Для України є характерним неповноцінна та нераціональна за структурою модель участі в міжнародній торгівлі послугами, що посилює загрози економічній безпеці й знижує можливості реалізації національних економічних інтересів.

У подальшому розвитку світового ринку послуг дедалі більшу роль відіграє науково-технічний прогрес, зокрема, сектор інформаційно-комунікаційних послуг. Завдяки більш ефективній структурі зовнішньої торгівлі послугами стає можливою реструктуризація галузей національного господарства, стабільне надходження валюти в країну, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сектору послуг, що зможе забезпечити, у свою чергу, повноцінну інтеграцію України до світового економічного простору.

Список використаної літератури

1. Динаміка експорту-імпорту послуг України за країнами світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/din_rik/din_u/dei_posl07.htm.
2. Динаміка структури експорту-імпорту послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm/
3. Іксарова Н.О. Зовнішня торгівля послугами у системі економічної безпеки держави : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Н.О. Іксарова. – К., 2010. – 23 с.
4. Клименко І.В. Три роки членства у СОТ : тенденції зовнішньої торгівлі України у посткризовий період / І.В. Клименко, О.А. Федірко, І.В. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.

5. Носирев О.О. Зовнішня торгівля України з країнами ЄС : проблеми та напрями оптимізації / О.О. Носирев // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – С. 81–88.
6. Олефір А. Тенденції розвитку міжнародної торгівлі послугами в умовах динамізації конкурентного середовища [Електронний ресурс] / А. Олефір, В. Тіпанов. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/mep/2009_8_9/08-3612/8_Olefir_Tipanov.pdf.
7. Пальчук О. Значення та роль світової торгівлі послугами в сучасній економіці / О. Пальчук // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 1 (66). – С. 72–78.
8. Тіпанов В.В. Розвиток світового ринку послуг в умовах глобалізації економіки : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спеці. 08.05.01 – світове господарство та міжнародні економічні відносини / В.В. Тіпанов. – К., 2006. – 18 с.
9. Services: rules for growth and investment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm6_e.htm.
10. WTO statistics database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its12_highlights1_e.pdf.
11. WTO statistics database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2012_e/its12_toc_e.htm.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013.

Бережна Г.В. Особенности экспорта и импорта услуг Украины

В статье раскрыты особенности экспорта и импорта услуг Украины и определены основные тенденции развития отечественной и мировой торговли услугами. Предложены основные направления развития внешней торговли услугами Украины с учетом современных тенденций развития мировой экономики в целом и международного рынка услуг в частности.

Ключевые слова: внешняя торговля, географическая структура внешней торговли, импорт услуг, сальдо внешней торговли, экспорт услуг.

Berezhnaya G. Characteristics of ukrainian export-import services

In the article the characteristics of Ukrainian export and import of services was defined and main tendencies of Ukrainian and world trade in services development was made. The basic directions of development for Ukrainian foreign trade in services with applying current tendencies in development of world economy and international services market was proposed.

Key words: export of services, geographic structure of international trade, import of services, international trade, international trade balance.